

Byeri-beelden met een reliëkholte

Naar aanleiding van de vraag in het tijdschrift 'Tribale Kunst en Cultuur' van september 2016 naar de rituele functie van Fang-beelden met een holte voor het opbergen van een relikwie, volgt hierbij een korte samenvatting van een zoektocht door mijn boekenkast. Ik heb er voor gekozen om zo dicht mogelijk bij de gevonden teksten te blijven, zonder gebruik te maken van allerlei citaten waardoor een wirwar van aanhalingstekens zou ontstaan. Dit is wat ik gevonden heb zonder interpretaties van mijn kant.

Om te beginnen moeten we vaststellen dat er bij de Fang de laatste 75 jaar heel weinig onderzoek gedaan is naar het functioneren van beelden. Religieuze ervaringen en de daarbij horende cultus zijn wel veelvuldig beschreven, maar er is heel weinig beeldmateriaal voorhanden. De afbeeldingen, die veel gebruikt worden, hebben bijna allemaal betrekking op de nauwkeurige inventarisaties van mooie oude beelden. Meestal is zo'n beeld een deel van een Byeri, een cilindrische doos met voorouderschedels. Zo'n beeld op de doos is voor de Fang van ondergeschikt belang vergeleken met de inhoud: de resten van voorouders. De vraag die meespeelt, luidt: komen Byeri-beelden en andere Fang-beelden nog wel voor, nadat sinds het midden van de vorige eeuw de cultus van de voorouderverering niet meer zichtbaar is?

Raponda-Walker & Sillans (1962) geven aan dat Byeri-beelden, evenals veel andere

Fang, Ntumu-beeld met reliëkholte, Equatoriaal Guinee (77cm). Particuliere collectie

beelden en maskers uit Gabon, functio-neerden in geheime genootschappen. De geheimen van zo'n genootschap mag iemand nooit prijs geven, zelfs niet nadat hij bekeerd is tot het christendom of de islam. Het risico voor een individu is te groot.

Dat zijn ook mijn eigen ervaringen in Afrika: ook al is iemand moslim geworden, er zijn zaken waar je niet over spreekt, omdat het te gevaarlijk is.

In het boek *'Le group dit Pabouin'* (Alexandre & Binet, 1958, p. 111) wordt beschreven dat in de jaren 1940-50 bij de Fang beelden met relieken, resten van voorouders, gemaakt worden. Wanneer er een nieuw dorp is gesticht en zo'n familie breidt zich uit, ontbreken er schedels van voorouders. Die blijven op de oude, oorspronkelijke plaats. De nieuwe groep ontvangt daarom een beeld met daarin fragmenten van beenderen, vingerkootjes, tanden of splinters van een schedel. Dit beeld wordt op het eerste altaar van de nieuwe familie geplaatst.

Ontmanteld en kapotgeslagen

James Fernandez (1973, p. 197-199) geeft aan dat onder druk van missionarissen en regering reliekhouders, Byeri, werden ontmanteld en kapotgeslagen. Hele schedels of delen ervan kwamen in individuele handen. Stukken bot werden daarna in beelden geplaatst, die heel zorgvuldig en fraai bewerkt werden. De verstoorde relikwieën werden zodoende alsnog beschermd.

Dat gebeurde met grote aantallen beelden, die werden in de ogen van de Fang na zo'n behandeling van grotere waarde. Waarschijnlijk werd dit gebruik gestimuleerd door tradities bij de Loango.

Fernandez geeft aan dat het door dit alles veel moeilijker is geworden om deze beelden te pakken te krijgen.

Daarbij komt dat er weinig beelden gemaakt worden door een beeldhouwer. Twee of drie beelden per jaar is het aantal

Detail van een reliekholtje, met een verdieping, vermoedelijk voor een dekseltje.

dat hij noemt, hoewel hij aangeeft dat hierover weinig exacte informatie is

Paulin Nguema-Obam, geboren en getogen in Gabon, afgestudeerd in Straatsburg, beschrijft in 1983 (p. 42-45) dat de Fang uit het gebied van de Ogooué rivier, die wonen bij de monding en bij de middenloop van de rivier, steeds sterker

vervreemden van hun culturele basis. De missionarissen veroorzaken desintegratie van oude structuren in dorpen, families en natuurlijke organisaties. Daardoor herleven de Melan-rite (de cultus voor de voorouders en de initiatie) en de Byeri. De Byeri waren voor de Fang een verzekering voor de wereld van de levenden. Ze werken gunstig voor alle ondernemingen. Ze beschermen zwangere vrouwen, geven rijkdom, verzekeren succes bij militaire expedities en bij de jacht, beschermen strijders en bewaken een individu. In één woord de samenleving van de Fang was onbestaanbaar zonder Byeri.

Familie gerelateerd

Volgens de schrijver heeft er in het gebruik van de Byeri wel een verschuiving plaats gevonden. Vroeger hoorden ze bij een groep, nu zijn ze gerelateerd aan een familie. Aan een buitenstaander worden deze familiegeheimen niet prijs gegeven. Blanken hebben een slechte reputatie, voor hen wordt de cultus verborgen gehouden, evenals de Byeri. Omdat er geen openbare cultus is en er geen beelden te zien zijn, denkt een buitenstaander dat de Byeri weg zijn. De cultus is wel geëvalueerd, maar bij de Fang-groepen Wolere Ntem en l'Ogoué Ivindo is ze nog steeds een vooroudercultus.

De Byeri zijn niet verdwenen. Veel Byeri zijn gered, hun bezitters verzorgen ze en zijn eraan gehecht. Onder de Fang bij de monding van de rivier Ogooué en het middengebied bestaat de Melan-rite nog altijd tot in onze tijd (1983) en zijn grote aantallen Byeri aanwezig, maar ze blijven verborgen.

Marion Laval-Jeantet (2003) beschrijft dat behalve een renaissance van de Melan-rite en de Byeri-cultus, de Bwiti-cultus van grote invloed is op de beeldende kunst van Gabon. Vooral in noord en centraal Gabon is Bwiti tussen de twee wereldoorlogen verbreid. Zo'n honderd jaar geleden komt bij de Fang een revitalisering van hun religie op gang. Het betrof vooral een verandering van de oude vooroudercultus van de Byeri.

Deze verandering vond plaats onder invloed van de Mitsogo van Ogooué Ngounie.

Bwiti

Bwiti is van oorsprong een religieus concept van de Pygmeëen uit centraal Gabon dat zich verspreid heeft in de Bantoe-gemeenschappen van Gabon. Het wordt omschreven als een geheim waarvoor woorden te kort schieten, te banaal zijn. Het is te bevatten in zang, dans, poëzie, kortom in een kunstwerk. Centraal staan de ervaringen met Iboga, een middel waarmee men hallucinaties opwekt, onder andere om in contact te komen met de voorouders. De Bwiti-cultus in deze regio kennen we in vele varianten. Er worden ook beelden bij gebruikt. Bij de Mitsogo zijn er beelden en maskers bekend met een specifieke typering.

De Bwiti-cultus van de Fang kent een tak, die een mengvorm is met christelijke tradities en een andere richting, die meer de eigen Fang tradities als bron gebruikt. Bwiti bestaat tot op de dag van vandaag. Daarbij dansen ook maskers en er zijn objecten van de Fang bekend die gebruikt worden bij de ceremonies, zoals harpen, waardigheidstaven, een soort bezempjes en grote beelden in de tempel. Bwiti kent vele stromingen en varianten. Tot zover

**Fang-beeld met
reliëkholte,
omgeving
Oyem Gabon/
Oost
Equatoriaal Guinee
(52 cm.)
Particuliere
collectie.**

Marion Laval-Jeantet.

Op 'You tube' zijn veel ceremonies te volgen. Bij de Mitsogo is het maken van beelden met een holte voor magische stof of relieken een veel voorkomend verschijnsel. Het lijkt niet verwonderlijk dat dit ook invloed gehad heeft op de beelden voor de vooroudercultus bij de Fang.

In de zoektocht naar de betekenis en functie van beelden bij de Fang zit ook een verborgen probleem. De oudere beelden van de Fang hebben uiteraard hun historische waarde. Oude Byeri-beelden brengen nu op veilingen heel veel geld op. Als er veel meer Byeri blijken te zijn uit een latere tijd, die wat betreft gestalte en expressie, dus qua beeldende kwaliteit, niet onder doen voor de oudere, is er een financieel probleem ontstaan.

Oproep tot discussie

Dit is een samenvatting van literatuur die ik voor handen had, naast de bekende stan-

daardwerken van Perrois, musée Dapper en enkele andere. Er is veel meer literatuur. Het zou interessant zijn aanvullingen te geven op deze literatuur met daarnaast eigen ervaringen. Mogelijk kunnen we een discussie starten, waarbij we ons niet beperken tot afbeeldingen, maar tekst én beeld gebruiken.

Bronnen

- Alexandre, P. & Binet, J. (1958). *Le groupe dit Pahouin (Fang Boulou Beti)*. Paris: Presses Universitaires de France, p. 111
- Fernandez, J. (1973) The exposition and imposition of order artistic expression in Fang culture" in: d'Azevedo, W.L. (ed.). *The traditional artist in African societies*. Bloomington: Indiana University Press, p. 197-199
- Laval-Jeantet, M. (2003). *Paroles d'un enfant du Bwiti: Les enseignements d'Iboga*. Paris: Editions Charles Antoni l'Originel
- Nguema-Obam, P. (1983). *Aspects de la religion Fang: Essai d'interprétation de la formule de bénédiction*. Paris: Edition Karthala, p. 42-45
- Raponda-Walker, A. & Sillans, R. (1962). *Rites et croyances des peuples du Gabon*. Paris: Presence Africaine